

Əsgər Süccayət oğlu Əhməd
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Slavyan Universiteti
E-mail: Asker57@gamil.com

SƏFƏVİ TƏRİQƏTİNİN ŞİƏLƏŞDİRİLMƏSİNDƏ ŞEYX CÜNEYDİN ROLU

Açar sözlər: Səfəviyyə, şiəlik, Şeyx Cüneyd, Şeyx Cəfər
Ключевые слова: Сефевизм, шиизм, Шейх Джунейд, Шейх Джафар
Key words: Safavids, shiite, Sheikh Junayd, Sheikh Jafar

Səfəvilər dövründə də şiəliyin yenidən dirçəlməsi və daha da yaygınlaşması birbaşa Səfəvilərin istər bir təriqət, istərsə də yaratdıqları bir dövlət kimi apardıqları ictimai-siyasi fəaliyyət ilə xeyli dərəcədə bağlı idi. Baxmayaraq ki, Səfəvi təriqəti yarandığı ilk zamanlarda "«Ərdəbil şeyxləri sünni ortodoksluğunun qatı tərəfdarı kimi tanınmış"dılar (1, 251). Əslində şiəliyi özünün hakim dini ideoloji istiqaməti kimi müəyyənləşdirən Səfəvilər, şiəliyin ayrıca bir məzhəb kimi formalaşmasında və davamlı bir dini cərəyan kimi fəaliyyətində həlledici rola malik olmuşdular. Öz növbəsində şiəlik də fərqli dini ideoloji bir istiqamət kimi Səfəvi dövlətinin meydana gəlməsində və mövcud olmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Səfəvilərin təriqət kimi sünni məzhəbdə ola-ola şiəliyə meyillənmələri, eləcə də sonralar Səfəvilər dövlətinin onu rəsmi bir məzhəbə çevirməsi məsələsi, həmin dövrdə baş verən bir sıra ictimai-siyasi faktorlarla bağlı idi. Bu problemi incəldikdə şiə xarakterli ideyaları mənimsəmiş təriqət şeyxlərinin şəxsi keyfiyyətlərinin də mühüm rol oynadığının şahidi oluruq. Bəlkə də Şeyx Cüneyd, Şeyx Heydər, Şah İsmayıl və s. kimi şəxsiyyətlərin şəxsi keyfiyyətlərinə əsaslanan əzmkarlıq olmasaydı, şiəlik də çətin ki, bu bölgədə hakim məzhəbə çevrilə bilirdi. Bu mənada şiəliyin Səfəvilərin hakim ideologiyasına, eləcə də bölgədə üstün məzhəbə çevrilməsində ayrı-ayrı Səfəvi şeyxlərinin və şahlarının xarizmatik keyfiyyətlərinin də az rolu olmamışdır.

Şəfəvilərin bir təriqət kimi şiəliyə doğru yön dəyişdirməsində və şiəliyin yaygınlaşdırılmasında mühüm rol oynayan Səfəvi şeyxlərindən biri də Şeyx Cüneyddir. Məhz, Şeyx Cüneyd öz şəxsi istedadı və liderlik keyfiyyətləri sayəsində Qaraqoyunlu və Osmanlı hakim dairələrinin ciddi təzyiqlərinə baxmayaraq öz ətrafına çoxlu tərəfdar kütləsi cəmləşdirərək, bölgədə sayılan bir gücə çevrilə bilmişdi. Təriqət mənsubları arasında hədsiz hörmətə malik olan Şeyx tərəfdarları tərəfindən "həyat sahibi bir tanrı" kimi dəyərləndirilərək ilahiləşdirilirdi (2, 68-69). O Səfəvi təriqətinin və sünni tərəfdarlarının şiəliyə doğru yön dəyişdirməsində həlledici rol oynayan şəxslərdən biri oldu. Araşdırıcı Təhsin Yazıcı onu Səfəvi tarixinin ən önəmli simalarından biri kimi dəyərləndirərək

yazır: “Səfəvilərin dövlətləşmə prosesində və dövlətin əsas doktrinalarının yaranmasında şiəliyin dini və siyasi mənada struktur kimi istifadə edilməsi hadisələrində ən mühüm şəxsiyyət Şeyx Cüneyddir” (3, 123-124).

Şeyx İbrahim vəfat etdikdən sonra (1447-ci il) təriqətin rəhbərliyinə onun altı oğlundan biri Şeyx Cüneyd (1447-1460) gətirildi. Öz liderlik keyfiyyətləri ilə fərqlənən Cüneydin vaxtında təriqətin nüfuzu daha da artmağa başladı. Onun dini və siyasi istiqamətdə atdığı bir sıra addımlar təriqətin ideya-siyasi baxımından fərqli yöndə inkişaf etməsinə səbəb oldu. Məhz Şeyx Cüneydin zamanından etibarən Şeyx Səfinin yaratdığı, sufiliyə əsaslanaraq məzhəb savaşılarından kənar qalan Səfəviyyə təriqəti açıq şiə xarakteri daşımağa başlayır (4. 32). Tarixi mənbələrin və araşdırıcıların da böyük əksəriyyəti Səfəvilərin şiəliyə doğru yön dəyişdirilməsində Şeyx Cüneydin mühüm rol oynaması haqqında yekdil fikirdədirlər.

Onun təriqətin ideyalar sistemə və quruluşuna gətirdiyi yeniliklər və etdiyi bir sıra dəyişikliklər təriqətin siyasiləşməsində çox mühüm rol oynayaraq, təriqətin həyatına rəngarənglik və mütəhərriklik gətirdi. Təbii ki, onun təriqəti siyasiləşdirməsi və bu yöndə atdığı addımlar, eləcə də öz siyasi nüfuzunu daha geniş ərazilərə yaymaq istəyində olması, təriqət daxilində və xaricində birmənalı qarşılınmadı. Daxildə öz doğma əmisinin (Şeyx Cəfər) və Qaraqoyunlu hökmdarının tənə və təzyiqləri ilə üzləşən Şeyx Cüneyd, eyni zamanda ayaq qoyduğu yerlərin siyasi və dini elitası tərəfindən də oxşar müamələni gördü. Bu barədə İsgəndər bəy Münşi yazırdı: “Dövrün padşahı və İraqeyn və Azərbaycanın hökmdarı olan Mirzə Cahanşah Türkmən (1436-1467) Sultan Cüneydin başına çoxlu adamın toplaşması və onların böyük hərbi silaha malik olduğunu eşidərək, o həzrətə qarşı pis münasibətdə oldu” (5, 67).

Təriqətin və Şeyx Cüneydin nüfuzunun artmasından və qiyam qaldıracağından ehtiyatlanan Qaraqoyunlu hökmdarı Cahan şah ona iki dəfə məktub göndərir. Onun hədə və təzyiqlər rətorikası dolu ikinci məktubunda aşağıdakılar tələb olunurdu: “Mənim məktubum sənə çatdıqda, gərəkdir ki, xalqı özündən və öz söhbətindən uzaq edəsən, yanında olan müridləri pərakəndə edəsən və sakit dolanasan ki, mən sənənin sufilərindən xatircəm deyiləm. Məbada ki, qalmaqalçı cahillərə uyub, qiyamdan dəm vurasan, ürəyində səltənət arzusu yer tapsın, asan gedən işlər müşkülə düşsün və hər iki tərəfdən neçə min nəfərin nahaq qanı axmış olsun. Əgər mənim sözümlə eşitməsən və bu həddini aşan hərəkətlərini tərək etməsən, yəqin ki, sənənin və müridlərinin dəf edilməsi mənim üçün vacib olacaqdır” (6, 98). Qüvvələrin qeyri bərabərliyini nəzərə alan və Ərdəbilin viranə qoyulmasından ehtiyatlanaraq Şeyx Cüneyd Ərdəbili tərək etmək qərarına gəlir. Öz müridləri məsləhətləşmələr keçirən Cüneyd tərəfdarlarına onunla gedib-getməməkdə sərbəst olduqlarını bildirir (6, 100). Lakin, anonim müəllifin yazdığı “Tarix-i aləmə-yi Şah İsmayıl” əsərində deyildiyi kimi onun müridlərinin bir çoxu “Sizin qədəm qoyduğunuz yerə biz baş qoyarıq; Siz haraya, biz də oraya!” deyərək onunla getməyə üstünlük verirlər (6, 100). Onun Ərdəbili xeyli miqdarda tərəfdarı ilə tərək etməsini İsgəndər bəy Münşi də təsdiqləyir: “O həzrət vaxtın məsləhətinə uyğun olaraq Diyarbəkərə getməyi özünə məsləhət bildi və o tərəfə yollandı. Səfəviyyə dudmanının və saf səfiyyə təriqətinin

tərəfdarlarından ibarət çoxlu adamla oraya yola düşdü və hamını öz səadət bayrağının kölgəsi altına yığdı, təmtəraqla gələrək Hisn-Keyfdə dayandı” (5, 68).

Ərdəbili tərək etmək məcburiyyətində qalan Çüneyddən sonra onun yerinə təriqətin rəhbərliyinə Qaraqoyunlu hökmdarı Cahan şahın proteksiyası ilə Şeyx İbrahim qardaşı Şeyx Cəfər gətirildi. Xatırladaq ki, Cahan şahla Şeyx Cəfər arasında yaxınlıq sonradan qohumluğa çevrilmişdi. Belə ki, Qaraqoyunlu hökmdarının qızlarından biri Şeyxin (Cəfər) oğlu Seyid Qasımla nikahda idi (7, 16). Ancaq, Şeyx Cəfərin özü də qardaşı Şeyx İbrahim vaxtından Ərdəbil dərğahı tərəfdarları arasında önəmli bir mövqeyə sahib olmuşdur (8, 461). Cahan şahın Şeyx Cəfəri müdafiə etməsi ilə yanaşı, Şeyx Cüneydin şiəliyə meyillənməsi və bir sıra siyasi iddialar irəli sürməsi kimi hallar da iki yaxın qohum arasında münasibətlərin kəskinləşməsinə səbəb olmuşdur (9, 242).

Ümumiyyətlə, Şeyx Cəfər Səfəvi təriqəti tərəfdarlarının şiəliyə doğru yön dəyişdirməsinin və siyasiləşməsinin əleyhinə olmuş, təriqət ənənələrinə və sünni inancına sadiq qalaraq 1470-ci ilədək Ərdəbildə şeyxlik vəzifəsini icra etmişdi (10, 42.). Əslində Şeyx Cüneydin sufi təriqət ənənələrindən uzaqlaşması və fərqli yöndə istəklərini ortaya qoyması Səfəvi ailəsini də ikiyə bölmüş oldu. İkiyə bölünmə sonralar (Şeyx Heydərin zamanından etibarən) onların zahiri əlamətlərində də özünü göstərdi. Səfəvilər əvvəllər həmişə qara tac geyinib üzərinə sarıq bağlayardılar. Bu qiyafətdən fərqli olaraq onların isimlədirilmələri yox idi. Xəlvətilərdə olduğu kimi təriqət silsiləsini gətirdükləri İbrahim Zahid Gilaniyə tac geyinmə məsələsində də uyum saxlayırdılar (11, 40). Ancaq Şeyx Heydərin (vəfatı 1460-cı il) zamanından etibarən onun tərəfdarları qara tacı qırmızı tac və sarıqla əvəzləməyə başladılar. Nəticədə Şeyx Heydərin tərəfdarları “Qızılbaş” şiə Səfəvilər, digərləri isə (Şeyx Cəfərin tərəfdarları), “Qarabaş” sünni Səfəvilər kimi tanınmağa başladılar (11, 41; 28, 327).

Cahan şahın hökmü altında olan torpaqlardan Cüneydin çıxarılmasının başqa bir səbəbi də bu Səfəvi şeyxinin qaraqoyunluların tabeliyində olan erməni və gürcülərlə mübarizə etməsində idi; onlar bu mübarizə zamanı qarətəkarlıq edir və müsəlman olmayan əhalini qul halına salırdılar ki, bu da Cahanşahın maddi marağının əksinə olan bir hal idi (12, 68). Cahanşahın ciddi təzyiqləri üzləşən və baxışlarına görə təriqət daxilində öz əmisi ilə münasibətləri kəskinləşən Cüneyd 1449-cu ildə öz müridləri ilə birlikdə Anadoluya köç etmək məcburiyyətində qalır (6, 97-100). Osmanlı Sultanından (II Murad) onların məmləkətində (Qurd Belində- Ə.Ə.) yerləşmək istəyi rədd edildikdən sonra Karamanoğlu İbrahim bəydən yurd yeri xahişi ilə Konya şəhərinə gəlir. O burada Sədrəddin Konevi zaviyəsində bir müddət qonaq qalır (11, 41). Orta əsr Osmanlı tarixçisi Aşıqpaşazadənin yazdığına görə Konevi zaviyəsində qaldığı müddətdə Zeyniyyə təriqətinin şeyxi Əbdüllətif Makdisi (856/1452) ilə müxtəlif məsələlərlə bağlı çoxsaylı söhbətlərin birində onlar arasında fikirlər haçalanmış və söhbət mübahisəyə çevrilmişdir. Həmin söhbət zamanı, Şeyx Cüneyd ataların əhəmiyyətinə diqqəti yönəldərək, öz nəslinin də Peyğəmbərə söykəndiyini qeyd edərək dinin də ataya varis olan övladlardan alınmasının lazım olduğunu vurğulamışdır. Makdisi isə İslam dininin mənbəyinin Allah olduğunu, buna görə də Hz. Peyğəmbərə Quran göndərildiyini, ayələrin əshabənin icması ilə cəm edilərək Müqəddəs Kitab halına gətirildiyini, dörd məzhəbin dördünün də

Qurandan alındığını və övladdan alınmadığını söyləmişdir. Buna cavab olaraq Şeyx Cüneyd, "Quran ayələri nazil olanda sən oradaydınmı"? Deyərək, əshabın Quranı tağyirlə ittiham etdiyi kimi, ayələrin Peyğəmbərə göndərilməsinə belə şübhə ilə yanaşmışdı. Makdisi də öz növbəsində "Sən bu etiqad ilə kafir oldun və bu etiqad ilə sənə tabe olanlar da kafir olur" deyərək Şeyx Cüneydin səhv yolda olduğunu bildirmişdir (9, 243; 11, 41-42). Vəziyyət gərginləşəndə Xoca Xeyrəddin, Şeyx Cüneydin Aşıkpaşazadə də Şeyx Əbdüllətifin qoluna girmiş və onları otaqlarına aparıb sakitləşdirmişlər. Şeyx Cüneyd, ertəsi gün səhər Konyadan ayrılmış və Varsaq vilayətinə getmişdir (13, 34). Şeyx Əbdüllətif Qaramanoğlu İbrahim bəyə "Bu Şeyx Cüneydin muradı sufilik deyildir. Şəriəti pozub özünə əmarət (əmirlik-Ə.Ə.) tələb edər" şəklində şikayət etmiş (27, 211), o da Varsaq bəylərinə onun tutulması barədə göstəriş vermişdi. Bundan xəbərdar olan Cüneyd oradan da ayrımaq məcburiyyətində qalaraq, tərəfdarları ilə birlikdə Məmlük dövlətinin tərkibindəki İsgəndərun körfəzi sahillərinə gəlir və oradakı Cəbəl-Arus dağında köhnə bir qalaya sığınır. Burada qaldığı müddətdə o müridlərinin sayını xeyli artırır (14, 131). Lakin bura da o çox qala bilmir. Onun buradakı varlığından xəbər tutan Məmlük Sultanı Çakmak onun həbs edilməsi haqqında Hələb hakiminə təlimat verir. 1453-cü ildə Hələb hakiminin göndərdiyi qoşunla toqquşmada məğlub olan Cüneyd Qara dəniz sahilindəki Canikə qaçır (14, 131). Sonra qüvvələrini cəmləşdirərək 1456-cı ildə yunanların, əlindəki Trabzon qalasına hücum edir. İlk uğurlarına baxmayaraq, Osmanlı dövlətinin etirazı və üzərinə qoşun göndərməsi səbəbindən Trabzondan da əl çəkib, Həsən-Keyfə gedir (14, 131).

Beləliklə, dəstək və himayə üçün müraciət etdiyi hökmdar və bəylərdən istədiyi köməkliyi ala bilməyən, bəzən də hücum və təzyiqlərə məruz qalan Cüneyd, o vaxtlar Diyarbəkri hakimi və Qaraqoyunlu Cahan şahın rəqibi olan Uzun Həsənə sığınmaq məcburiyyətində qalaraq onunla ittifaq (1456-cı ildə) bağlayır (15, 883; 16, 549). Qatı bir sünni olan Uzun Həsən də öz növbəsində qaraqoyunlulara qarşı mübarizədə Şeyxin nüfuz və qüvvələrindən faydalanmaq istəyir. Bu vaxtlar Cüneydin ətrafında ona sadıq 20 minə qədər silahlı mürid var idi. Tezliklə onlar arasında bu ittifaq qohumluqla nəticələnir. Uzun Həsən öz bacısı Xədicə bəyimi Şeyx Cüneydə ərə verir (1458) (17, 98). Bu nikahın sorağı Kiçik Asiyanın və Suriyanın ən uzaq guşələrinə qədər yayılır və "əvvəlki şeyxlərin" xəlifələri Cüneydin görüşünə gəlirlər (18, 40). Bu nikah, eyni zamanda Səfəviləri Ağqoyunlu ailəsinə daha da yaxınlaşdırır və Cüneydə Ağqoyunlu torpaqlarında sərbəst (o cümlədən şübhəli bağlı) fəaliyyət göstərmək azadlığı verir (19, 19). Şeyx Cüneyd bu dövrdən etibarən həm də "Sultan" ləqəbi daşımağa başlayır (20, 62).

Şeyx Cüneyd Uzun Həsənin yanında üç il qaldıqdan sonra 1459-cu ildə silahlı dəstəsi ilə Ərdəbilə gəlir, amma Ərdəbil hakimi olan əmisi şeyx Cəfər Cahan şahın dəstəyi ilə onu şəhərə buraxmır. Bu barədə Ağqoyunların tarixçisi Həsən Bəy Rumlu yazırdı: "Cahanşah padşah onun Həsən padşahla qohum olduğunu eşitmişdi. Ona görə yenə də onu [Ərdəbildən] çıxarmaq fikrinə düşdü. Sultan Cüneyd də bu il Ərdəbildən çıxıb şəhərin xaricində bir neçə gün qaldı və ətrafa, yan-yörəyə adamlar göndərüb müridlərini çağırdı. Qısa zamanda on iki min cavan o həzrətin bayraqlarının kölgəsində toplandı. Ona görə də o həz-

rət hərəkət bayrağını Şirvana doğru çevirdi” (21, 228). O Çərkəzlər (onlar hələ islamı qəbul etməmişdilər) üzərinə səfərini, din uğrunda savaşımaq üçün getdiyini bildirərək Şirvanşahın ərazisindən keçməklə Tabasaranda olmuş, sonra dönərək Qarabağda dayanmışdır. Bundan böyük narahatlıq keçirən Şirvanşah Xəlilullah Cüneydin dəstəsinə saldırmaqda tərəddüd edir. Ancaq, Cəfərin Şirvanşaha “Vilayət xanədanının müridlərindən və kəramət ailəsinə etiqad edənlərdən [ibarət] bir dəstə Şeyx Cüneydi yüksək məqamlı atasına görə özlərinə mürşid bilmiş və onun göstərdiyi yolla getmişlər. Halbuki Şeyx Cüneyd bu mənada yalançıdır və onun xilafəti və mürşidliyi həqiqətə uyğun deyildir. Qarşıda duran ən birinci məsələ onun dəf edilməsi üçün səy göstərməkdir” (21, 229) məzmununda ünvanlandığı məktubdan sonra 1460-cı ilin mart ayında Şirvanşah I Xəlilullanın, Tabasaran hökmdarı Əbül-Məsum xanın və Qaraqoyunluların birləşmiş qüvvələrinə qarşı baş vermiş döyüşdə qətlə yetirilir (6, 100-101).

Göründüyü kimi Şeyx Cüneyd yaşadığı və bir sufi şeyxi kimi fəaliyyət göstərdiyi dövrlərdə liderlik keyfiyyətləri olan, öz dinamizmi və fəallığı ilə fərqlənən bir şəxsiyyət olmuşdur. Səfəvi təriqəti məhz onun zamanında dini ideoloji sahədə bir sıra yeni keyfiyyətlər qazanaraq inkişaf etmiş, dövrün konjunkturasından ağıllıca faydalanmaqla, bölgədəki ictimai-siyasi hadisələrə təsir edəcək bir gücdə olmuşdur. O, öz ölkəsindən Qaraqoyunlu hökmdarı Cahanşahla və əmisi ilə aralarında olan ziddiyyətlərdən asılı olaraq qovulsa da, şəxsi bacarığı və istedadı sayəsində Səfəvi təriqətinin nüfuzunu və tərəfdarlarının sayını artırmışdır. F. Sümer haqlı olaraq qeyd edir ki, “Anadolu türklərindən mühüm bir qismini Səfəvi təriqətinə bağlayan Cüneyd olmuşdur” [22, 7]. Şah İsmayıl Sultan Səlimə yazdığı cavab məktubunda da ata-babalarının vaxtından Anadoluda onların tərəfdarlarının çox olması xatırladaraq yazırdı: “... *o diyarın əhalisinin əksəriyyəti mənim yüksək məqamlı ata-babamın – bağışlayan Allah onlara rəhmət etsin! – müridləridir.*” (23, 148-149). Cüneyd, həmçinin şiəliyin bir məzhəb kimi Anadoluda yayılmasında və nüfuz qazanmasında önəmli rolə malikdir. Türkiyəli alim Şapolyo da “Mezhebler ve tarikatlar tarihi” adlı kitabında bu fikri təsdiqləyərək qeyd edir ki, şiəliyin Anadoluda yayılmasında Şeyx Cüneydin rolu böyük olmuşdur O, 1449-cu ildə Anadoluya getmiş, Qaraman bəyliyinə, Toros dağlarında yaşayan varsaq türkmənləri arasında, İsgəndərunda, Samsunda və Diyarbəkirdə on il şiəliyi təbliğ etmişdir (24, 351-352). O Anadoluda olduğu müddətdə Əhli beyt sevgisi güclü olan köçəri və yarımköçəri türkmən tayfaları arasında dolaşaraq, onların din sahəsindəki çatışmazlıqlarını və şiəliyə meyilliliyini və ya şiələşdirə biləcəklərini kəşf edərək onlar arasında şiəliyi yaymağı bacardı (11, 41). Artıq təriqət təkə bir inanc yönü qurum olmayıb, siyasi fəaliyyətləri ilə diqqəti daha çox cəlb etməyə başlayır. Bu həm də təriqətin siyasi yöndə atdığı addımları qətiləşdirdi.

Onun vaxtından etibarən Səfəvilər öz nəsil şəcərəsini Əli övladlarına və bu vəsilə ilə peyğəmbərə bağlayaraq seyidlik iddiasında olmuşdular (25, 45-46; 26, 83).

ƏDƏBİYYAT

1. Minorsky V. Iranica: twenty articles. Tehran: University of Tehran, 1964. xxvi + 332 pp.
2. Andrew J. Newman, "The Myth of the Clerical Migration to Safawid Iran: Arab Shiite Opposition to Ali al-Karaki and Safawid Iran", *Die Welt des Islams*. Vol. 33, Issue 1 (Apr., 1993), pp. 66-112
3. Yazıcı T. "Cüneyd-i Safevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VIII, İst., 1993, s. 123-124.
4. Yaman M. Erdebilli Şeyh Safi ve Buyruğu, İstanbul, Ufuk Matbaası. 1994, 157 s.
5. İsgəndər bəy Münşi Türkman. Dünyanı bəzəyən Abbasın tarixi (Tarixə-ələmarayə-Abbasi). Bakı, "Şərq-Qərb Nəşriyyat evi, 2010, 1144 səh
6. Musalı N.S. I Şah İsmayılın hakimiyyəti ("Tarix-i ələmara-yi Şah İsmayıl" əsəri əsasında). Bakı: Elm və Təhsil, 2011, 482 s.
7. Hinz W. Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd. XV. Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselii (çev.) Tefvik Bıyıklıolu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, 176 s.
8. Öngören R. Safeviyyə. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV, 2008. 35 c., s. 460-462
9. Yinanç M. Y. "Cüneyd", *İslam Ansiklopedisi*, III, İstanbul: MEB, 1988, s. 242-245.
10. Əфендиев О. Азербайджанское государство Сефевидов в начале XVI века. Баку, ЭЛМ 1981. 292 с.
11. Güven M.S. Osmanlı Süfîlerinin İran Safevîlerine Yaklaşımında Azîz Mahmûd Hüdâyî Örneği. *tasavvuf, Elmî ve akademik araştırma dergisi*. 30 [2012/2], s. 33-60.
12. Fərzəliyev Ş. Azərbaycan XV-XVI əsrlərdə (Həsən bəy Rumulun Əhsənüt-təvarix əsəri üzrə), Bakı, Elm nəşriyyatı, 1983, 152 s.
13. Kaplan D. Buyruklara göre kizilbaslik. T. C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi. Konya 2008, 247 s.
14. Musalı N.S. Ördəbildən Aksaraya uzanan yol: Yusif Həqiqi baba və Şeyx Cüneyd Səfəvi. Bakı Universitetinin Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. №1, Bakı 2012, səh. 130-137.
15. Eravcı H. M. "Safavî Hanedanı" *Türkler Ansiklopedisi*. Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c.6, s.882-893.
16. ÜzümÜ. Kızılbaş, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: Kastilya-Kile* Ankara: TDV, 2002. 25. c., s.546-557.
17. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. III cild (XIII-XVIII əsrlər). Bakı. "Elm". 2007. 592 səh. + 56 səh. illüstrasiya.
18. Əfəndiyev O.Ə. Azərbaycan Səfəvilər dövləti. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 344 + 8, s.
19. Saray M. Türk-İran İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, 352 s.

20. Ahmadov S. Azərbaycanda Şifliğin Yayılma Süreci. A.Ü. Sosial Bil. Ens. Temel İslâm Bilimleri (İslâm Mezhepleri Tarihi.) Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, 146 s.
21. Həsən bəy Rumlu. Əhsənüt-təvarix (Tarixlərin ən yaxşısı). Kastamonu: Uzanlar, 2017, 661 s.
22. Sümer F. Safevî Devletinın kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü (Şah İsmail ile halefleri ve Anadolu Türkleri). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, IX+265 s.
23. Vilayəti Ə.Ə. Şah İsmayıl Səfəvi dövründə İranın xarici əlaqələr tarixi”, Bakı- 1998. Səh,
24. Şapolyo E.B. Mezhebler ve tarikatlar tarihi. Türkiye Yayınları, İstanbul 1964, 493 s.
25. Allouche A. Osmanlı - Safevi ilişkileri kökenleri ve gelişimi. /Çeviren Ahmet Emin Dağ/. İstanbul: ANKA yayınları, 2001, 232 s.
26. Öngören R. “Safeviyye Tarikatı ve İran Safevi Devleti”, Bilgi ve Hikmet Der., XI, İst., 1995, s. 82-93.
27. Dedeyev B. “Safevi Tarikatı ve Osmanlı Devleti ile İlişkileri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1/5, (Sonbahar 2008), s. 205-223.
28. Mahmud Cemaleddin el-Hulvı, Lemezət-ı Hulviyye, haz. M. Serhan Tayş, İstanbul: İFAV Yay.,1993, 656 s.

Аскер Суджаят оглы Ахмед

РОЛЬ ШЕЙХ ДЖУНЕЙДА В ШИИЗИЗАЦИИ СЕФЕВИДСКОГО ТЕЧЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

Еще одним фактором, способствующим шиизации сефевидов и распространения шиизма в регионе являлось то обстоятельство, что начиная с Джунейда сефевидские шейхи начали дистанцироваться от суннитского направления в исламской религии. Именно восприятия Шейхом Джунейдом шиизма как господствующего направления и некоторые иные политические процессы приводят к серьезным изменениям в системе религиозных идей. Данный фактор был в первую очередь связан с попытками рассредоточения шиизма Шейхом Джунейдом и его сторонниками и его восприятия как господствующего направления. Во вторую очередь, данный процесс был обусловлен и рядом политических претензий и неслучайно, что Шейх Садреддин Коневі высказал недовольство своего окружения следующим образом: "Цель Шейха Джунейда не суфизм, а разрушения нашей веры и построение своего Эмирата (Эмирство -А.А.)" С другой стороны, шиизм в целях достижения своих политических задач превращается в военнизированный орган, где член ордена совмещает функции как религиозного деятеля, так и военнотружущего. В третьих, в системе идей шиизма начинают проявлять себя и чрезмерные тенденции идеализации самой личности Шейха Джунейда.

Asgar Sucayat oğlu Ahmad

SHEIKH JUNAYD'S ROLE IN SAFAVIDS' TURNING INTO A SHIITE

SUMMARY

One of the factors Safavids' turning into a shiite and spreading of shiite in the region was connected with Sheikhs' leaving their previous sunni faith and growing shia tendencies. Sheikh Junayd's acceptance of shiite as a dominant sect with this supporters and some other activities caused some important changes in the system of ideas of the sect. Sheikh Junayd and his supporters tried to make shiite as a dominant sect and spread it in the region in this way. Besides it it was connected with politicization of this sect and its putting forward some political allegations. It is not accidental, that Sheikh Sadraddin Konavi complained Ibrahim bay, head of Kharaman about Sheikh Junayd saying that " This Sheikh's purpose isn't the sufism. He just wants to break the Shaira and demand the Emirate" On the other hand, this sect was turning into a militarized order to implement their political goals. During his rule each shia follower performed at the same time warrior, Extreme tendencies such as an attempt to divert Sheikh Junayd and etc. began to appear in the system of its ideas.